

Izvorni znanstveni rad
UDK 050 (497.5)“18”
Primljeno: 21.7.2004.

NEOSTVARENI PROJEKT RIJEČKIH PREPORODNIH NOVINA

IRVIN LUKEŽIĆ

SAŽETAK: U članku se govori o zaboravljenom hrvatskom preporoditelju Franu Mati Kovačeviću i njegovu pokušaju osnivanja novina u Rijeci. U prilogu se donose Kovačevićeva pisma upućena Antunu Kaznačiću i Ivanu Augustu Kaznačiću iz Dubrovnika.

Pokretanjem preporodnog lista *Zora Dalmatinska*, koji 1844. utemeljuje dr. Ante Kuzmanić u Zadru i izdaje nakladom tiskare Braće Battara, u ilirskom pokretu Dalmacije došlo je do značajne prekretnice, ali i prvih konkretnijih doticaja s Rijekom, Kvarnerskim otocima i Istrom. Ono što su za Bansku Hrvatsku 1835. bile *Novine Horvatske*, to je za Dalmaciju bila *Zora Dalmatinska*, čiju ulogu tek od 1870. preuzima tršćanska *Naša sloga*. Naime, taj “preporodni tisak bio je jedan od osnovnih preduvjeta ostvarenja integracijskih ciljeva. To je tada bio najmasovniji medij zbližavanja ideja, ujednačavanja stavova, omasovljenja preporodnog pokreta, te postizanja zajedničkih integracijskih uspjeha.”¹

Upravo preko zajedničke čitateljske publike zadarskog lista Istra s Kvarnerskim otocima i Rijekom intenzivno se počinju zbližavati sa susjednom Dalmacijom. Prije tog vremena postojali su samo pojedinačni pokušaji povezivanja, najčešće preko trgovine i pomorstva. Sada je bila otvorena mogućnost i kolektivnog povezivanja oko nekih zajedničkih ideja. U Rijeci, gdje je bilo čak

¹ Stijepo Obad, »Dalmatinsko društvo u preporodno doba.« *Zadarska revija*, 36/4-5 (1987): 649 (363).

Irvin Lukežić, izvanredni je profesor Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Adresa: Filozofski fakultet, Trg I. Klobučarića 1, 51000 Rijeka. E-mail: irvin.lukezic@ri.htnet.hr

šesnaest stalnih pretplatnika *Zore Dalmatinske*, list su ponajviše čitali svećenici i crkveni dostojanstvenici, ali i pripadnici građanskog staleža. Prema dostupnim popisima pretplatnika, bili su to opat Anton (*Antonio*) Cimiotti, Matija Gršković, župnik Kostrene Sv. Barbare, potpomoćnik Ivan Klešković (*Giovanni Clescovich*), izmjenik kod kapelana Franjo Matejčić, kapelan Josip (*Giuseppe*) Poglajen, izmjenik kod kapelana Franjo Sebastiancich, trsatski župnik Bernard Žanić, *Samostan blagočasnih kapucinah* u Rijeci, umirovljeni kapetan Franjo Kovačević, knjigotiskatelj Anton (*Antonio*) Karletzky, riječki odvjetnik Vicenco Ignac Medanić, te gubernijski službenici Jaćim Pavletić i Žiga Farkaš-Vukotinović, koji kasnije postaju vrlo aktivnim članovima *Narodne Čitaonice Riečke, Društvo novo od kasina* i *Kafana trgovačka (del commercio)*.²

Među spomenutim riječkim pretplatnicima osobito je zanimljiva pojava Frana Mate Kovačevića, umirovljenog inženjerijskog kapetana austrijske vojske i gorljivog pobornika ilirizma, koji u to vrijeme nastoji pokrenuti hrvatsko-talijanski list *Dnevnik od literature i zemljodjelanja*, kao neku vrstu protuteže talijanskom polutjedniku *L'Eco del Litorale Ungarico*, koji se od početka travnja 1843. izdavao u tiskari braće Karletzky, a bio je posvećen prvenstveno pomorstvu i trgovačkim pitanjima.³

Frano Mato Kovačević, o kome nismo uspjeli pronaći podatke o godini rođenja i smrti, rodom je iz Splita. Sudeći po vlastoručnim potpisima, čini se da potječe iz plemićke obitelji. Završivši inženjerijsku kadetsku školu, vjerojatno na čuvenom austrijskom *Theresianumu*, posvetio se karijeri časnika austrijske vojske. Nakon punih trideset godina aktivne vojne službe, koju provodi u brojnim garnizonima diljem Austrijske monarhije, odlazi u mirovinu, te se kao kapetan, tj. "stotnik u miru" intenzivno posvećuje radu u rodnoj Dalmaciji i počinje baviti publicistikom.

Knjigom se, međutim, bio počeo zanimati još kao poručnik u Trentu, u Tirolu, kada je napisao jednu povijest Turske pod naslovom *Der orientalische Paladin oder die Türken in der chinesischen Tartaray und das Osmanische Reich seit der Entstehung bis zum Jahre 1827*, čiji se rukopis danas nalazi u Arhivu HAZU u Zagrebu.⁴ Na tom je opsežnom djelu, koje obuhvaća 238 stranica teksta pisanog kurzivnom goticom, radio punih šest godina. U njemu

² S. Obad, »Dalmatinsko društvo u preporodno doba.«: 649-650.

³ Ivo Hergešić, *Hrvatske novine i časopisi do 1848*. Zagreb: MH, 1936: 85-86.

⁴ Rukopis nosi oznaku br. II a 68. Rudolf Maixner, Tomo Jakić i Ivan Esih, »Korespondencija Dragojla Kušlana.«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 19. Zagreb, 1950: 176-177. Predgovor knjizi napisan je 31. siječnja 1827. godine u Trentu (Južni Tirol).

podrobno opisuje nastanak Otomanskog carstva i kronološki slijed sultana iz vladajuće osmanlijske dinastije (Osman, Orhan, Murat I., Bajazit I., Murat II., Mehmed II., Bajazit II., Selim I., Sulejman II., Selim II., Murat III., Mehmed III., Ahmet I., Osman II., Mustafa I., Murat IV., Ibrahim, Mehmed IV., Sulejman III., Ahmet II., Mustafa II., Ahmet III., Mahmud I., Osman III., Mustafa III., Abdul Hamid, Selim III., Mustafa IV. i Mahmud II.). Nakon tog povijesnog prikaza, slijedi drugi dio u kome autor govori o sadašnjosti, donoseći podatke o uređenju Otomanskog carstva, organizaciji vojske i stanovništvu. U rukopisu su priložene iscrpna tablica o broju stanovnika u pojedinim turskim pokrajinama i velika zemljopisna karta pod naslovom *CROQUIS DE OESTER-REICH GRIECHISCHEN KAISERTUMS Entwurfen und gezeichnet durch F. M. v. Kovacsevich Lieutenant bey Kaes. Jaeger Regiment 1827.*

Svoju je mnogostranost Kovačević iskazao brojnim radovima iz područja zemljopisa, prirodopisa, arheologije, filologije, napose jezikoslovlja, te izvornim istraživanjima i ispravkama pogrešaka nekih starijih pisaca, poput slavnog Alberta Fortisa. Objavljivao je kritičke prosudbe, kulturno-povijesne i polemičke rasprave u *Gazzeti di Zara*, *Danici ilirskoj*, *Zori Dalmatinskoj*, *L'Eco del Litorale Ungarico* i drugim periodičkim publikacijama svoga vremena.

Početak prosinca 1842. Kovačevića je slučajno upoznao Ivan Kukuljević-Sakcinski, putujući parobrodom od Trsta prema Veneciji. Nakon što je dva dana boravio u Trstu, Kukuljević u svome *Dopisu iz Mletakah*, objavljenom u Gajevoj *Danici ilirskoj*, piše o tom susretu ovako: "Osmoga St.(udenoga) o ponoći odjedrio sam s parobrodom 'Duca Carlo Francesco' u Mletke; na brodu upoznao sam se s kapetanom u miru K.....ćem velikim domorodcem i učenim mužem, koj u Padovi stoji i svako lëto putuje, da se s našim narodom upozna, bavi se mnogo s dogodovštinom našega naroda i nastanit će se na lëto medju nami u Zagrebu."⁵

Podatak da je Kovačević u to vrijeme živio u Padovi ne treba nas posebno čuditi, budući da su ondje posljednje godine života provodili brojni umirovljeni austrijski časnici. Među njima nalazimo tada i Riječanina Josipa Završnika, hrvatskog pravopisnog reformatora, erudita, poliglota, jezikoslovca-amatera i prethodnika narodnog preporoda. Ne treba isključiti mogućnost da su se njih dvojica i osobno poznavali, te međusobno komunicirali. Zbližiti su ih mogli zajednički interesi i gorljiva ljubav prema vlastitoj domovini.

⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Mletakah.« *Danica ilirska*, br. 51, tečaj VIII, 17. prosinca 1842: 51.

Premda je, prema Kukuljevićevu svjedočanstvu, imao namjeru preseliti se u Zagreb, tada središte hrvatskog preporoda, Kovačević iduće godine iz Padove ipak odlučuje privremeno preseliti u rodni Split, pridružujući se krugu dalmatinskih preporoditelja. Njihova je osnovna namjera bila organizirati se i okupiti oko zajedničkog kulturnog projekta koji bi Dalmaciju povezao sa glavnim preporodnim strujanjima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Zajedno sa Ivanom Katalinićem iz Trogira, također umirovljenim austrijskim časnikom, i splitskim učiteljem Andrijom Stazićem, postupno je sa štokavske ikavštine i dalmatinskog pravopisa stao prelaziti na Gajev pravopis i štokavsku ijekavštinu. U tom je smislu bio blizak ilirskome krugu u Šibeniku, gdje se ističu sudac dr. Božidar Petranović, činovnik Špiro Popović i odvjetnik Viktor Galeotović.⁶

Dopisom iz Dalmacije, sastavljenim u Splitu 6. srpnja 1843. i upućenim Ivanu Kukuljeviću-Sakcinskom, Kovačević se prvi put oglasio u Gajevoj *Danici ilirskoj*, raspravljajući o Kuzmanićevu projektu dalmatinskih novina i pravopisu.

“Vi ste po svoj prilici već razuměli”, piše on u uvodnom dijelu svoga teksta, “da je g. prof. *Kuzmanić* u Zadru naumio u društvu s drugimi zadarskimi rodoljubi izdavati dalmatinske novine, i sada samo jošte o pravopisu većaju, bi li t. j. dubrovački primili ili dalmatinski. Da oni jedan od ovih pravopisah odaberu, to bi po tom naša narodna literatura neizměrnú štetu pretarpila: jerbo tristagodišnje izkustvo podobro nas je osvědočilo, da se različnostju pravopisa i razlika slovnice, a po tom i razčěpljenje literature radja; da je pako razkomadana literatura od malena ili nikakva upliva u prosvětjenje naroda, da neslogu i razdor radja, to nam žalibože vlastita naša dogodovština prošastih vėkovah karvavimi slovi zabilježi. Zaklinjem dakle Vas i sve ostale rodoljube svetom ljubavju prema domovini, da iz petnih žilah o tom radite, da se dalmatinska bratja od nas neodcěpe; da rěčju i pismom nastojite, da u naše kolo stupe. Učinite to, dok je jošte vrěme, dok nisu odabrali drugi pravopis, koi bi kasnie možebit u cěloj kraljevini dalmatinskoj za izgled i pravilo primili, i tim od nas na vėke odělili. Da bi mi sgodnu ovu priliku mimoišli i dalmatinsku bratju pozvati propustili, da nam bratinsku ruku pruže i u društvu s nami o razširenju i procvětanju narodnoga knjižestva rade, to bi mi tako ljuto zašli, da nam pogrěšku ovu potomci nikada nebi oprostili, i dočim bi se svi izobraženi narodi nad našom mahnitostju smijali, radovali bi se naši neprijatelji, što smo tako

⁶ S. Obad, »Dalmatinsko društvo u preporodno doba.«: 308 (22).

obilan izvor duhovna blaga odbacili. - Pa dobro pamтите, da ona rana najviše boli, koju si po vlastitoj krivici zadamo: istu pako ranu i mi ćemo nosit, ako si Dalmaciju nepridružimo.”⁷

Za razliku od Kovačevića, Kuzmanović je uporno zagovarao štokavsku ikavštinu i dalmatinski pravopis. Dalmatinske novine koje će uskoro pokrenuti ovaj zadarski liječnik nazvane su simboličnim imenom *Zora Dalmatinska*. Unatoč evidentnih razlika oko pitanja uvođenja zajedničkog pravopisa, Kovačević je smatrao da će s vremenom prevladati razum i da će, u zajedničkom interesu svijua, biti prihvaćena Gajeva ortografska reforma.

“Ja se podpuno nadam”, nastavlja on u spomenutom dopisu, “da ćemo iskre-
nim, otvorenim postupanjem i sardačnim bratinskim pozivom svarhu našu za
stalno postignuti: jerbo i Dalmatinci ljubavju prama narodnosti i bratiji svojoj
plamte, i oni uvidjaju, da će bit za njih mnogo koristnie, ako se srodnoj obite-
li pridruže, nego ako osamljeni u pustoši ostanu. Ovdě mora svaka osobnost,
dostojanstvo i duhovno preimućstvo zamuknuti i samo Bog, kralj i narodnost
pred očima treptiti: jerbo pomoćju ovih svět iz stožerah dignemo; ovdě se trěba
Themistoklesovom uměrenostju i zatajenjem samoga sebe oboružati, koi rado
zaušak od Euribiada dobiven pregorí, samo kad bi slušan, jer posluhom ovim
izbavi domovinu kod Salamine.”⁸

U zaključnom dijelu teksta Kovačević naposljetku otkriva svoju stvarnu nakanu s kojom zapravo želi upoznati sveukupnu hrvatsku javnost: “Što se mene tiče, sveudilj ću se tarsiti, da na mom putu u Dalmaciju, koi ću na skorom poduzeti, što više karikah u naše kolo pridobijem. U Splitu su sve bolje glave za nas, na čem se najviše imamo zahvaliti g. S(olitr)u, kojega neumorna marljivost svim je poznata. - Priklopljeni sastavak u istom je poslu i za istu svarhu pisan, i zato Vas molim, da bi ga putem Danice naše Dalmatincem priobćili!”⁹

Put po Dalmaciji Kovačević je poduzeo ujesen te godine, o čemu svjedoči njegova prepiska sa Ljudevitom Gajem na njemačkom jeziku, u kojoj opširno izvještava o rezultatima putovanja i tamošnjim prilikama. Svoju je misiju Kovačević pokušao oživotvoriti ostvarujući bliske dodire sa što širim krugom istomišljenika s kojima bi mogao ostvariti svoje preporodne planove. Tijekom

⁷ M. F. Kovačević, »Dopis iz Dalmacie (g. Iv. Kukuljeviću Sakcinskom). U Splitu 6. Sarpnja 1843.« Danica ilirska, br. 29, tečaj IX, 22. srpnja 1843.

⁸ Isto.

⁹ Isto.

njegova boravka u Dubrovniku u rujnu iste godine Dubrovnik je pogodio snažan zemljotres o kojem potanko izvještava svog zagrebačkoga dopisnika, opisujući i posljedice ove nesreće na Mljetu, u Slanom, te Velikom i Malom Stonu na poluotoku Pelješcu.¹⁰

U pismu upućenom iz Splita 27. rujna 1843. Kovačević saopćava Gaju da mu je major Ivan Katalinić poslao svoj rukopis o povijesti Dalmacije na hrvatskom jeziku (*die Geschichte Dalmatiens in slawisch-kroatisch Sprache*).¹¹ Nedugo potom pohodio je još Hvar i Vis, o čemu govori drugo pismo Gaju, također datirano u Splitu 26. listopada iste godine. U njemu poimence spominje dr. Božidara Petranovića, fratra Ivana Druževića, svećenika Franju Kargotića-Miroslavića, franjevca Bonagraciju Maroevića, dr. Andriju Definisa, prof. Luku Torrea, Antuna Kaznačića, Andriju Stazića, Stjepana Ivičevića, Vukotu Popovića, Dominika Papafavu, Vuka Vrčevića, Georgija Nikolajevića, Ivana Matu Skarića i druge dalmatinske intelektualce s kojima se upoznao ili su bili bliski njegovim preporodnim koncepcijama.¹² Osobito je zanimljivo Kovačevićovo svjedočanstvo o pokušaju organiziranja prvog službenog sastanka južnoslavenskih književnika u Dubrovniku koji, međutim, nije uspio biti održan (*die erste Literarische Versammlung der Südslaven in Ragusa gehalten wird um den Geburtsorth unserer Klassiker Palmota u. Gundulić zu beehren, wie Griechen ihre Athen und Italiener ihr Florenz beehrten*).¹³

U splitskom je krugu Kovačević bio osobito povezan sa Franjom (*Francescom*) Carrarom, s kojim ga vežu bliski prijateljski osjećaji i ljubav prema prošlosti rodnoga grada.¹⁴ U zadarskim novinama *Gazzetta di Zara* Kovačević

¹⁰ Josip Horvat i Jakša Ravlić, »Pisma Ljudevitu Gaju.«, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 26. Zagreb, 1956: 265-266.

¹¹ Ivan Katalinić (1779-1847), bivši Napoleonov časnik. Napisao djelo *Storia della Dalmazia* (Zadar, 1834.) u kome promatra Dalmaciju kao slavensku zemlju u koju su se drevni Iliri, poraženi od Rimljana, vratili preko Karpata kao pleme Hrvata koje je obnovilo slavenski jezik u Dalmaciji.

¹² J. Horvat i J. Ravlić, »Pisma Ljudevitu Gaju.«: 267-271.

¹³ J. Horvat i J. Ravlić, »Pisma Ljudevitu Gaju.«: 270.

¹⁴ Carrara, Frano (Split, 1812. - Venecija, 1854.), povjesničar, arheolog i konzervator. Podrijetlom iz talijanske obitelji koja se u 18. st. doselila u Split iz Bergama. Završivši teologiju u Zadru, pohađao je crkveni zavod Augustineum u Beču, gdje studira arheologiju i povijest, te uči kaldejski, sirijski, arapski i hebrejski jezik. Nakon povratka u Split 1841. bio je nastavnik vjeronauka i opće povijesti u biskupskom sjemeništu. Studij bogoslovije završio je 1842. na Sveučilištu u Padovi, gdje je stekao doktorat. Iste godine imenovan je privremenim konzervatorom muzeja starina u Splitu, a 1847. honorarni je upravitelj Arheološkog muzeja u Splitu. Vodio je prva sustavna iskapanja u Solinu na račun Carske akademije u Beču. Godine 1844. njegov zaštitnik biskup Giuseppe Godeassi

je Carrari objelodanio pismo o raznim povijesnim predmetima i vijestima o Dalmaciji naslovljeno *Investigazioni patrie* (1843, br. 68. i 88.). Kada je godine 1844. Carrara objavio u Splitu knjigu *Archivio capitolare di Spalato*, Kovačević o njoj piše u prikazu pod naslovom *Staroknjixnica nadpopovstva splitskoga ucitelja Frane Carrara* (Zora dalmatinska, 1/1844/ 17, str.135-136). Vijest je prenio riječki polutjednik *L'Eco del Litorale Ungarico* ('La chiesa di Spalato', 1844.) i zagrebačka *Danica ilirska* (br. 18, 4. svibnja 1844, str. 72). U dopisu iz Rijeke 3. siječnja 1845. Kovačević šalje Gaju Carrarinu knjigu, po molbi autorovoj.¹⁵ Preko Carrare Kovačević se upoznao i sa znamenitim Šibečaninom Nicolom Tommaseom, s kojim razmjenjuje prepisku.¹⁶ Posredovanjem kapetana Kovačevića Tommaseo je preko Rijeke slao pisma Ivanu Kukuljeviću u Zagreb.¹⁷

Kovačević je svojim priložima surađivao u zadarskoj *Zori Dalmatinskoj*, kojoj bijaše pretplatnikom od prvog broja. Tijekom prvog godišta (1844.) u zadarskom je glasilu objelodanio pozamašni broj tekstova najrazličitijeg sadržaja: *Ništo o pravopisu* (br. 5, str. 38-39.), *Trešnja u Splitu na 7. Veljače 1844* (br. 9, str. 72), *Splitska Trešnja na 22 Oxujka 1844* (br. 16.) *Staroknjixica nadpopovstva splitskoga* (br. 17, str. 135-136.), *Domovna korist* (br. 21, str. 164-165.), *Istoria Gosp. Katalinicha* (br. 29, str. 230-231.), *Razstanak od Dalmacie i bratje Dalmatinah* (br. 30, str. 233-234.), *Slovnica Gos. Ilie Rukavine Ljubačkoga* (br. 36).

izdaje mu u Trstu djelo *Chiesa di Spalato un tempo Salonitana*, ne osvrćući se na državnu cenzuru. U njemu je C. dokazivao metropolitanska prava splitske crkve i njezin primat pred dubrovačkom. U svoje doba C. je bio najznatniji učenjak u Dalmaciji. Uz arheologiju i povijest, zanimala ga je hrvatska i talijanska književnost. Vodio je žestoku borbu za narodni jezik te je s grupom splitskih intelektualaca osnovao *Akademiju na guvnu* (Accademia del guvno), gdje su se vodili razgovori o književnosti, filozofiji i povijesti. Iako se držao Italo-dalmatincem, bio je jezični savjetnik za hrvatski jezik u *Zori dalmatinskoj*. S velikom ljubavlju prema svojoj domovini Dalmaciji napisao je geografsko-etnografsko djelo *La Dalmazia*, prikazavši osobitosti Istre i Dalmacije i ističući njihov slavenski karakter (*Hrvatski biografski leksikon* 2 (1989): 597).

¹⁵ J. Horvat i J. Ravlić, »Pisma Ljudevitu Gaju.«: 272.

¹⁶ Dana 30. svibnja 1845. Carrara je uputio Tommaseu sljedeće pismo: "Mio T. /Eccole il Capitano Covacevich che desidera fare la sua conoscenza. Gli é un uomo d'onore in senso stretto, e che ama svinceramente la Dalmazia. Mi fu amico carissimo, e tutti lo ebbero caro assai. Lo accolga colla generosità ch'è sua. /E voglia bene al Suo / Affezionatissimo /F. Carrara" Na poledini: Sigr. N. Tommaseo Venezia. Tommaseo je zabilježio u *Intimnom dnevniku*: "Lettera del buon capitano Covacovich da Fiume che mi annunzia farsi ragione a' Croati contro l'arrogante Ungheria". Mate Zorić, »Osamdeset pisama iz prepiske Tommaseo-Carrara«, u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, zbornik, knj. VII. Zagreb, 2000: 427.

¹⁷ Nicolò Tommaseo, *Iskrice*, IV. izdanje. Zagreb: MH, 1888: LXVII. Vidljivo je to iz pisma koje Tommaseo piše Kukuljeviću 7. veljače 1846. godine.

U prvom od spomenutih tekstova, naslovljenom *Ništo o pravopisu*, Kovačević iznosi svoja stajališta o nekim pitanjima ortografije. Tom prilikom ustvrđuje “da se jezik jednoga naroda najbolje iz ustah narod naučit moxe. Putova sam kroz svu Dalmaciju od Privlake do Budve, govorio sam s Cernogorcim, s Bosnjaninam i s’Serbljimam, proša sam kroz Liku i Kerbavu.”¹⁸ Na pitanje treba li se u primjeni pravopisa držati klasika ili narodnoga govora, Kovačević zaključuje:

“Ako klasike pustimo, izgubichemo sve ono što je naučeno; ako narod pustimo izgubichemo sve ono što još nije pisano, i to je mnogo više nego ono što je vech pisano: moramo dakle sloxiti sve što je dobro od jedne i od druge strane, i nami jedan put medju klasikom i narodu načiniti i njega sliditi. Ali taj pun nenačinja se tako lako; i prislaba je snaga od jednoga ali pet; daklen je potriba da sva naša gospoda knjixevna sverhu toga njiovo mnjenje izkaxu i pišu, jer brez pomochi i sloga u ovakim tankim stvarim, neche se ništa do-broga moch učiniti. Pogledajmo daklen draga bratjo i gospodo na druge narode, kako su i oni nijove klasike čestili, tako i mi moramo naše čestit s njima dičiti se; ali sa svim tim Taliani nisu pustili oni stari pravopis s kojim je *Torquato Tasso* ili *Dante* i.t.d. pisa, nego su oni riči zaderxali i sve s njiovim novim pravopisom pripisali, s čim onim vridnim ljudim nije se ništa od njiove dike uzelo, nego se je još više potverdilo da su oni mudri, i naučni bili. Tako su učinili Nimci i Francuzi. Buduchi da se vrime minja a mi u njemu, mislim daklen da sada u početku našega knjixevstva, i mi ono prominimo što nije za naše vrime. Priljubljena bratja i gospoda Rištjani i Kerštjani, sloxni budmo ja vas prosim, prosi vas Otačbina, i nemojmo se razdiliti u ovom potribnom vrimenu, ako ochemo da naše knjixanstvo naprid idje: svi pomozimo, svi dajmo naše ruke na pomoch, i xertvujmo naše znanje na oltaru našega naroda, da bi njega štogod iz tmine izvukli u kojoj lexi. Koga je slavsko mlisko odgo-jilo, nek se nesrami slavski jezik govorit, a tudjega poznavati to nam je korist i potriba.”¹⁹

Osobito su zanimljivi Kovačevićevi tekstovi u kojima opisuje dva zemljotresa u Splitu. Urednik zadarskog lista Kuzmanić objavio ih je u rubrici *Povjest i Dogodjaji*. O potresu u Splitu 7. veljače 1844. Kovačević izvještava ovako: “U 10 s. 2 m. po podne pod vedrim nebom, sjajnom mjesečinom i tihim

¹⁸ *Polemike u hrvatskoj književnosti*, I. knj. Zagreb: Mladost, 1982: 303. Članak je datiran u Splitu 10. siječnja 1844. godine.

¹⁹ *Polemike u hrvatskoj književnosti*: 304.

zrakom razbudi nas jedna jaka trešnja od zemlje, koja je jednom velikom bukom od zapada k nam došla. Najprvo se ova buka kao od jednoga sitnoga vitra čuše, za koju zavezana ova okolozgledna trešnja naš ljepi Split potrese, kao kad se žito u rešetku trese. U čas trešnje misec je bijo veche sverhu našega okolozora blizu 65E dignuo, moru manjkaše još blizu 2 ure za dignuti svoj osek... Hvalim veličanstvu Svemoguchnom ovdje kod nas štete nije bilo, i da nam tako svoju milost udilio, da naša bratja u Dubrovniku, u Stonu i Slanu nikakve nesreche imali nebi, za koje mi vavih drhchemo, kad trešnju čujemo...”²⁰

Za razliku od prvog zemljotresa, potres koji se zbio 22. ožujka iste godine u Splitu izazvao je veliku pomutnju i strah među pučanstvom. Praznovjerni je i neuki puk, ne znajući protumačiti sebi ovu pojavu, bježao posvuda uz plač i viku u paničnom strahu. Kovačević u svom drugome članku o “trešnji” pokušao je dati objašnjenje geodinamičkih zbivanja i ujedno primiriti uznemireno stanovništvo:

“U ovoj godini vidi se svakojaka osobita naravska prikazanja, koja mnogo ljudi kao čudesa nebeska i nekakva zla znamenja deržat hotje a za isto ništa drugo nisu, nego naravska djela, koja se kad kad kažu i povraćaju... Trešnja, pomračenje sunčano ili mjesečno nisu nikakva čudesa niti osobita zla znamenja, jer je njihov uzrok dobro poznat, a što se znade čudesa biti nemogu... Trešnja se onda dogodi kad se voda k vrućini približi koja u utrobi naše zemlje leži, pak se onda u vazduh ali paru obrati ili razširi, a šireći se ište dabi izvan zemlje uteći mogla kao dim iz dimnjaka i zato se u zatvorene žlibe kanale i pećine... uvuče, pak najedanput... velikom silom... van poleti... i oni šum ali buku i trešnju učini... Dakle para ajer oli zrak kojim se još... Forza Elettrica družu, jesu uzroki svake trešnje. Nemogu zatajiti da ovi vazduh kad kad i zemlju razcipiti more, iz koga razcjepljenja dim plamen i žerava kamenja u visoko kao iskre iz velike vatre u ajer se dignu... Ali u Dalmaciji mi od razcepljenja zemlje s Božjom pomoći nepotribujemo se bojati, jer je ona napunjena pećinah i ponorah, kroz koje taj nakupljeni vozduh i Električka izletiti može, brez potrebe, da zato zemlju razcipa.” Autor članka potom saopćava: “...silna trešnja, koja je sa zapada došla sa većim šumom nego ona od 7. veljače i.g., pa koja je oko 5 sekunda trajala... mala zvonca na gospodskim kućam zvoniti su počela.” Naposljetku kaže kako bi valjalo “...da sva umna gospoda

²⁰ Alojz Getliber, »Geoznanost na stranicama Zore Dalmatinske.«, u: *Zora Dalmatinska (1844.-1849.): 150 obljetnica*, zbornik. Zadar, 1995: 261-262.

puku ova naravna prikazanja kao naravna djela, koja i jesu, iztomače, dabi se tako malo po malo ovo sujevjerje izgubilo, koje među našem narodu još korenito leži.”²¹

Radi podmaklih godina i bolesti koja ga je u međuvremenu počela mučiti, Kovačević se nije mogao posvetiti publicističkom i istraživačkom radu u onoj mjeri u kojoj je to želio. “Leže preda mnom do 50 knjigah i do 3-400 komadah naših novinah od kojih porad pretérpljene bolesti, mnogih nisam štio, i uzeti ću što mi u ruku padne, pak ću moje slabo mnjenje izreći; prosim dakle oprostjenje od svih spisateljah, a osobito od onoga od koga mi knjiga ili novine u šaku dodju, ako mu po volji nebudem govorio”, veli on u jednoj svojoj polemičkoj raspravi.²² No svim poteškoćama usprkos, nastoji iznositi svoje mišljenje i sudjelovati u aktualnim književno-jezičnim raspravama. Osobito je bio zaokupljen problemom kritike, o čemu piše u već spomenutom kraćem prikazu slovnice Ilije Rukavine Ljubačkoga.

“Umno i razumno pritresanje oli kritika”, piše on u osvrtu na Rukavininu gramatiku, “nije drugo neg iskazanje jedne dobre staze da se ne zabasa u *svojevoljnosti*, koja se lako u *tverdoglavnost* priobradi, i vechega kvara neg dobitka u našoj mladoj Literaturi doniti moxe. Ne mogu manje učiniti da ne kaxem, da je pritresanje kod nas više neg potribno, jer drugačije che se toliko neobiknute, neukrotne, nezaxelne, neotesane i nenaučne stvari u naše knjixevstvo uvuchi, da čovjek najposlidnje u njoj ništa drugoga neg veliko smetanje opaziti hotje. Ali pritresati nije dosta da se samo kaxe da to oli ono nije skladno oli dobro, nego se mora s pametnim poznanjem od onoga što se kritisira kazati, kako to oli ono se moxe bolje i skladnije izkazati, što se brez uvridjenja i psovsti doveršiti mora. Malo kaxu oni Raxsudci koji samo zabilixe gdi je ta ili ona falinga, ova il ona pogrješka, ali *zlo* čine oni koji namjesto naučnoga i umnoga popravljena na dobri put skoče, bodu, psuju i rugaju, s čim smutnju i neprijateljstvo medju spisateljem tvore, a nikog na ti naćin ne uće, nego sami sebe i drugoga osramote. Draga Bratjo! dopusti da vami moju xeljbu sporadi pritresanja oli ti kritike izkaxem: pritresajte ali neuvridite, jer ruganje i psovanje medju izobraxeniim ljudim stati ne moxe, koje i medju najprostijoj ćeljadi *zlo* stoji.”²³

²¹ A. Getliber, »Geoznanost na stranicama Zore Dalmatinske.«: 262-263.

²² *Polemike u hrvatskoj književnosti*: 650.

²³ A. Getliber, »Geoznanost na stranicama Zore Dalmatinske.«: 267.

Dok je još boravio u Splitu, Kovačević je, na nagovor prijatelja, odlučio pokrenuti poučni časopis *Dnevnik od literature i zemljodjelanja* koji bi objavljivao članke na hrvatskom i talijanskom jeziku iz književnosti i gospodarstva. Budući da se Splićani nisu mogli pomiriti s činjenicom da nemaju svoj vlastiti list, dok u isto doba u Zadru postoje već dva glasila, *Gazzetta di Zara* i novopokrenuta *Zora Dalmatinska*, Kovačević se javlja s idejom o osnivanju novog glasila. Držao je takav projekt ostvarivim, jer je sličnih listova na više jezika u Beču tada bio popriličan broj.

Kovačević je putujući Dalmacijom “tamo amo” ujesen 1843. godine odlučio zimu provesti u rodnome Splitu. To svoje privremeno zimovanje sam objašnjava činjenicom da nije volio poduzimati putovanja morem u hladno doba godine. U proljeće 1844. odlučio je nastaviti svoj put po raznim gradovima, o čemu opširno govori u pismu datiranom 20. travnja iste godine u Splitu svom dubrovačkom prijatelju Antunu Kaznačiću,²⁴ iznoseći mu ujedno svoju nakanu o pokretanju budućega lista. U svibnju putuje prvo u Veneciju, potom u Rijeku “tamo moje domaće Stvari ostaviti” i naposljetku u Zagreb, gdje boravi nekoliko tjedana i odakle poduzima manja putovanja po Hrvatskoj. Nakon toga imao je namjeru vratiti se u Rijeku i ondje zimovati.²⁵

Kovačević je, naime, zamišljao ostvariti spomenuti izdavački projekt u Rijeci. Budući da se taj grad nalazio između Dalmacije i Hrvatske, na osobito povoljnom zemljopisnom položaju za povezivanje hrvatskog sjevera i juga, Kovačević ovako obrazlaže Kaznačiću svoju nakanu: “Ja sam Rěku za moje bivanje izabrao, jer leži medju Dalmaciom i Hrvatckom, i mislim tamo dragi Gospodine kakav posao uzeti, koji s Pomoću Nebeskom i nikoliko najbolji Dalmatinski i Hrvatcki glava, za Diku i razsvjetljenje našega Roda obršiti iskati hotju. Narod se razsvjetljava kada se njemu u čudoredju Blagomišljenju,

²⁴ Antun Kaznačić (Dubrovnik, 1784. - Dubrovnik, 1874.), sin pomorskoga kapetana, podrijetlom iz Slanoga. U rodnom gradu završio je licej, nakon čega je postavljen za činovnika u dubrovačkom konzulatu u Genovi. Na sveučilištu u Genovi učio je pravo. Nakon propasti Dubrovačke Republike boravio je neko vrijeme u Veneciji i Carigradu. U rodni grad vraća se 1808. i stupa u političku službu. Nakon završenog studija prava, 1812. postaje odvjetnikom. U ustanku iz 1813/4. borio se za ponovno uspostavljanje Dubrovačke Republike. Uz prigodne latinske pjesme, pisao je poeziju na hrvatskom jeziku. Jedan je od prvih dubrovačkih književnika, pristica hrvatskog preporoda i ilirizma. Osobito je cijenio preporodnog prvaka Ljudevita Gaja, upoznao ga i pjesmom pozdravio kad je ovaj 1841. posjetio Dubrovnik. Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb-Ljubljana: NZMH-CZ, 1987: 470.

²⁵ Pismo Kovačevića Antunu Kaznačiću datirano u Splitu 20. travnja 1844. godine, *Ostavština Kaznačić*, sign. XV 21/A II 3 (Arhiv HAZU Zagreb). Njegov sadržaj u cijelosti prenosimo u prilogu ovoga rada.

Zemljodjelu - Poljnotežanju - bistri Nauk dade, pak izkaže, daje poštenje, Pokornost, ljubav medju sebi, Virnost i Radnja na polju naj prvo i najpotribnije za Božjim zakonom, jer brez dobroga Oranja, Kopanja, Sianja, Žetve i Sadje svakojakoga žita i Voća, pak drugih potribni Stvari, za Puka ni žitja ni sreće more biti. A naše novo Knjižestvo vólja se još u ditinskoj Koljevki brez ufanja Povojke u kojim je zavijena izgubiti, ako u najamnih i najmudrich slavski Književnici u Skup metnu, i u društvu jednu Novinu (:Dnevnik:) na svjetlost ne dadu, u kojoj se Narodu dobri Nauk davati mora.”

Kovačević je bio svjestan činjenice da se poduhvaća teškog i složenog posla. Pored toga, ni njegovo dvogodišnje publicističko i književničko iskustvo u domovini nije bilo veliko. Kao profesionalni vojnik čitavog je života izbivao iz rodnoga kraja, izgubivši izravni dodir s običnim pukom. Bio je tek “inostranac” i “novak” u stvarima kulture i domaće literature, amater koji pokazuje silnu želju da pomogne svome narodu u njegovu prosvjećivanju. Unatoč svim tim poteškoćama, hrabro se prihvatio tog projekta, doživljavajući ga kao neku vrstu višeg kulturnog poslanstva. Umjesto na bojnim poljima, sada se valjalo iskazati u borbama na intelektualnom planu za unapređivanje narodne književnosti i pučke prosvjete:

“Mene je Božja milost, Rodoljublje i iskrena želja za dobro našega Otečestva odredila i silnim glasom pozvala da sada kad sam Oružje pustio, koje sam 30 godina pošteno za Boga, Cara i Otačbinu nosio, Pero uzmem, i s Perom u Družbu s pomoći nebeskoj i drugi rodoljubnim Ljudim za Otečestvo u Književstvu vojujem, Kako je Sveti Frane od kojega Ime nosim, za Božje zakone vojevao, posle vojevanja s oružjem. Daklem dužnost moja jest sada, da Perom moga Roda branim, i ova dužnost mi je zapovidila i dopustila da ja najbolje slavske glave u skup zovem i prosim, da se sdruže i da našem pučkom Knjižestvu i drugim potribnim Djelam u pomoć skoče, i njihove umne Ruke za uzdignutje Naše sklope. Da ja kao polu inostranac nasega Knjižestva jedan Dnevnik hotju izdavati, to Gospodine pošteni neka Vami nebude čudo, jere moje izdavanje nije samo ono što ja pisati hotju nego je Skup dobri članaka svi mudraca Slavski, koje ja u Društvu još nikoliki naše gospode, progledati, naredjeti, pritisknuti (:dati:) pak pribrojiteljim poslati mislim.”²⁶

Novi Dnevnik, prema Kovačevićevoj zamisli, nije se imao baviti političkim pitanjima, već raznovrsnim književnim ili književno-povijesnim temama (*Krasnoslovstvom Mudrorazložstvo, Pjesnistvo, Istorija*), filozofijom i etikom

²⁶ Isto.

(*Blagoslovlje, Ćudoredje*), te naposljetku, aktualnom privrednom problematikom (*Zemljodjelje, Blagomišljenje, Trgovanje*). Osobita pozornost trebala se posvetiti “pretresanju” tj. kritičkome prosuđivanju domaćih i stranih knjiga. Bilo je predviđeno objavljivanje tekstova na hrvatskom (*slavskom*) i talijanskom jeziku, u izvorniku i u prijevodima, kako bi ih mogla razumjeti što šira čitateljska populacija. Izvorni članak trebao se tiskati u jednome broju, dok se njegov prijevod imao pojaviti u sljedećem broju novina. Uzor za ovakav način višejezičnog izdavanja Kovačević je pronašao u tadašnjim bečkim dnevnicima koji su objavljivali članke na njemačkom, talijanskom, francuskom, latinskom i mađarskom jeziku.

Za svoj novi *Dnevnik od literature i zemljodjelanja*, koji se trebao početi izdavati od siječnja 1845. godine, Kovačević je želio prikupiti što više budućih suradnika. Među njima su bili već spomenuti umirovljeni major Ivan Katalinić te svećenik i profesor Francesco Carrara, svećenici i profesori Ivan Danilo²⁷ i Augustin Antun Grubišić,²⁸ sudac i pisac dr. Božidar Petranović,²⁹ sakupljač starina iz Starigrada na otoku Hvaru Petar Nižetić, makarski pisac Stjepan Ivičević,³⁰

²⁷ Ivan Danilo (1820-1895), politički i kulturni radnik u Zadru i Dalmaciji u drugoj polovici 19. stoljeća.

²⁸ Makaranin Agostino Antonio Grubissich (1810-1882) svećenik, propovjednik, novinar i književnik. Boravio u Splitu, Beču i Milanu. Nepomirljivi autonomaš i istaknuti pobornik talijanske kulture u Dalmaciji. “Slavo-dalmata”. U književnosti se javio u četrdesetim godinama, i to prigodnicama, kritičkim osvrtima i prijevodima psalama i naših lirskih narodnih pjesama, koje pretiče u raznolike metričke sheme prema romantičkoj metričkoj slobodi, odnosno stilu suvremene talijanske ljubavne poezije. U Milanu objavio i nekoliko kraćih romantičkih spjevova u “polimetru” tj. u stihovima različita oblika i dužine. Volio je more i patetične ljubavne prizore. Napisao je i kraću raspravu posvećenu europskoj književnosti i narodnom pjesništvu. U mladosti oduševljen pristaša Mazzinija. Rukovet prijevoda stihova sa grčkog, latinskog, slavenskog, finskog, njemačkog, mađarskog i francuskog objelodanio u *Strenna bresciana per l'anno 1851*. (Mate Zorić, *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*. Split, 1992: 421-425).

²⁹ Božidar Petranović (1809-1874), Šibenčanin. Urednik *Srbsko-dalmatinskog almanaha* (od 1836. godine), pravni pisac, prevoditelj, književnik. Polemizirao je s Tommaseom oko Dositeja Obradovića.

³⁰ Stjepan Ivičević (1801-1871), preporodni pisac rodom iz Drvenika (Gornje makarsko primorje). Školovao se u Makarskoj i djelovao kao samouki pisac, baveći se političkom ekonomijom i poviješću, u prvom redu rimskom i grčkom. Godine 1820. zatvoren je kao pristaša karbonara te je u Zadru odsjedio u tamnici dvadeset mjeseci. Pristalicom ilirskoga preporoda postaje 1835. godine. Poslije toga počeo se baviti publicistikom, suradujući u *Zori dalmatinskoj*, *Danici ilirskoj*, *La favilli*, *Lloydu di Trieste*, *Pravdonošu*. Politički je zastupao okupljanje hrvatskih zemalja, sjedinjenje Dalmacije sa užom Hrvatskom, te oslobođanje Bosne i Hercegovine. Godine 1848. postaje načelnikom makarske općine i zatupnikom u Carevinskome vijeću u Beču. U to doba radi na “pangrafiji” tj. jedinstvenom pismu za sve jezike; djelo je pohvalila Bečka akademija, ali ga nigdje

šibenski rodoljub Špiro Popović,³¹ časnik i znameniti hrvatski pjesnik Petar Preradović, časnik Ilija Rukavina Ljubački, te nekoliko drugih Hrvata iz Rijeke, Karlovca i Zagreba. Obratio se i pravoslavnom parohu u Dubrovniku Đorđu Nikolajeviću.³² Premda je za sudjelovanje u budućem Dnevniku Kovačević zamolio i svog dubrovačkog prijatelja Antuna Kaznačića, on ne samo da nije potvrdio svoj formalni pristanak, nego se i posve oglušio na njegovo pismo.

Potvrđuje to naredno Kovačevićevo pismo Kaznačiću, upućeno 9. rujna 1844. godine iz Rijeke, u kojem se žali na Gajevu neuljudnost i izvještava o dotadašnjim svojim poslovima oko budućeg Dnevnika: "Gaj je tverdoglavni čovjek, koga sam za njegovu neuljudnost dosta pogrozio, ali on Kaže: da se je predmetnuo nikad nikom na Knjige odgovoriti iz uzroka njemu poznati. To je Gospodine suproti svih običaja i navada. Kod izobraženi naroda, što ja od Serca mrazim, i od svih uljudni mrazno biti mora, i biti hotje Gaj nek gleda što radi! Što se novoga Dnevnika tiče, mogu Vam na znanje dati, da sam putujući 34 najbolji pisatelja u vlaškom i slavskom Jeziku našao, koji su izvolili meni njihovo ime kao sudelaci darovati, i da sam već u Beč za dopušćenje izdavanja ovoga Dnevnika pisao, i da ovo dopušćenje svaki dan čekam. Svim tim da vrème Vašoj dobroti nije dopustilo meni na moju iz Splita poslanu Knjigu odgovoriti, ja još vavěk uvam se, daćete i Vi izvoliti ovi dnevnik s Vašim imenom naresiti."³³

Iako je, kako sam veli, uspio za svoje glasilo pridobiti trideset i četiri buduća suradnika, zbog nedovoljnog broja zainteresiranih pretplatnika i izostanka službenog odobrenja, list nikada neće ugledati svjetlo dana. Kovačević je još 1. XII. 1844. javio Vjekoslavu Babukiću da je za izdavanje lista već dobio dopuštenje vojnih oblasti, jedino još čeka odobrenje ugarske komore. Zacijelo to dopuštenje nije dobio, jer list nije nikada izašao.³⁴

nisu htjeli tiskati. Za vrijeme apsolutizma I. je proučio gramatike 33 jezika. Sudjelovao je u hrvatskome saboru, te potkraj života postaje zastupnikom u Dalmatinskom saboru, zagovarajući sjedinjenje Dalmacije s užom Hrvatskom. Umro je u Makarskoj. *Hrvatski narodni preporod*, I. Zagreb: Ilirska knjiga, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 28, Zora MH, 1965: 207-210.

³¹ Špiro Popović (1808-1866), posjednik iz Šibenika. Bavio se sakupljanjem narodnih pjesama i bio pristalicom Gajeva ilirizma. Objavljivao je u hrvatskim listovima, te se dopisivao s Ivanom Kukuljevićem i Nikolom Tommaseom.

³² Đorđe Nikolajević (1810-1896), rodom iz Jaska u Srijemu. Školovao se na gimnaziji i bogosloviji u Sremskim Karlovcima. Po želji mitropolita Stratimirovića imenovan pravoslavnim parohom u Dubrovniku. Bio je pomoćnik u uređivanju *Srpsko-dalmatinskoga magazina*.

³³ Pismo Kovačevića Kaznačiću, Rijeka 9. rujna 1844., *Ostavština Kaznačić*, XV 21/A II 4, Arhiv HAZU Zagreb.

³⁴ Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*. Zagreb: Golden marketing, 1962 (II. izd. 2003): 138.

Za boravka u Rijeci Kovačević je, međutim, nastavio sa započetim publicističkim radom. U rubrici feljtona riječkog dnevnika *L'Eco del Litorale Ungarico* taj "dotto cultore di lettere illiriche", osim već spomenutog prikaza djela Francesca Carrare, piše članke na talijanskom jeziku *Della Lieuteria dei bacchi da seta* (1844.), *Storia degli Etruschi, Costumi (India, Bengal)* (1845.). Njegov sugrađanin Vicko Solitro, koji u to vrijeme i uređuje riječke novine, o Kovačeviću se pohvalno izrazio u kritičkoj smotri *Giornale Euganeo* (Padova, V, 15. ožujka 1844, str. 180-181.) No, dodaje mladi Solitro, kapetan Kovačević ponajviše se bavi zavičajnom geologijom, što bi za nas moglo biti jako korisno.³⁵ Vrlo vjerojatno ga je upravo na Solitrov nagovor pridružio krugu stalnih suradnika riječkih novina.

Godine 1845. u *Zori dalmatinskoj* objavljuje podulji članak pod naslovom *O knjixevnom protresanju ili rasudjeniu* (br. 25, str. 195-198.). Čini se da je upravo taj tekst bio povodom za pismo koje Kovačević 25. travnja te godine iz Rijeke upućuje Ivanu Kaznačiću,³⁶ glavnom uredniku *Zore dalmatinske*. "Protresanje je Kodnas", veli Kovačević Kaznačiću, "počelo jedan zločesti značaj uzeti, i mislim da moj članak bi moga našem Književstvu Koristiti. Bez protresanja Književstva biti nemože, ali nije tako lako protresati kako nekoji misle, iz koga uzroka sam ovi članak pisao. Drugoje protresat, a drugo je psovati. Svi moramo želiti da se pogreške protresaju, ali još više moramo našu želju uzdignuti, da se pisatelji medju sebi ne psuju i ne rugaju. Želeći Vami sreću i zdravlje, prosim pozdravite mi gospodu Battar-e i prijatelja Preradovića. Ako kući pišete, priporučite mi Vašem milom Čači momu mnogopoštovanomu prijatelju."³⁷

Znakovito je da Kovačević u navedenom pismu više uopće ne spominje Dnevnik o kojem je ranije s toliko poleta i oduševljenja govorio. Činjenica da neće uspjeti ostvariti svoju plemenitu zamisao vjerojatno će ga pokolebati i u budućim njegovim planovima. Bolestan, usamljen i razočaran, Kovačević otada

³⁵ Mate Zorić, »Osamdeset pisama iz prepiske Tommaseo-Carrara.«, u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, knj. VII. Zagreb, 2000: 427.

³⁶ Ivan August Kaznačić (1817-1883), dubrovački publicist i urednik časopisa. Sin je Antuna Kaznačića, odvjetnika i književnika. Gimnaziju je završio u Dubroniku, filozofiju u Zadru, kirurgiju studira u Beču a medicinu u Padovi, gdje 1846. dobiva diplomu doktora medicine. Vrativši se u Dubrovnik postaje upraviteljem tamošnje bolnice. Suradivao je u tršćanskom časopisu *La Favilla*, a poslije Kuzmanića 1845. uređuje *Zoru dalmatinsku* (s P. Preradovićem) u Zadru. Godine 1848. pokrenuo je u Dubroniku *L'Avvenire*. Suradivao je u *Danici ilirskoj* i *Kolu*.

³⁷ Pismo Ivanu Augustu Kaznačiću Iz Rēke na 25 Travnja 1845., *Ostavština obitelji Kaznačić*, XV 21/A I 16, Arhiv HAZU.

vrlo rijetko objavljuje svoje tekstove. U to vrijeme piše još djelo pod naslovom *Zagreb i Grobničko polje*, od kojeg danas u *Arhivu HAZU* postoji samo predgovor.³⁸

Boravak u Rijeci, u koju se bio doselio u jesen 1844. godine s velikim nadama i osobnim željama, postao mu je zapravo bespredmetan. U tom je gradu, unatoč nekolicine prijatelja (kojima, nažalost, danas ne znamo imena) s kojima bi se sastajao u kavanama ili kazinima, bio i ostao strancem. Nenaviknut na dulje boravke na jednome mjestu, uvijek nemirna i radoznala duha, on ubrzo donosi odluku da napusti Rijeku i preseli se na neko drugo mjesto. Danas, nažalost, ne znamo kada se to dogodilo niti kamo se potom preselio.

Na temelju oskudnih podataka iz njegove korespondencije može se zaključiti da je u Rijeci boravio tijekom 1845. i početkom 1846. godine. U siječnju 1847. u zagrebačkoj *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* objavljuje opširniji kritički prilog u nekoliko nastavaka pod naslovom *Lěpomudrost* (br. 24, 25 i 26.), pozdravljajući svoje čitatelje "iz Zameršja".³⁹ Burni politički događaji i nemiri što će uslijediti godine 1848. nisu ga mogli ostaviti ravnodušnim, te se on odlučuje ponovno aktivirati i sudjelovati u ratu protiv Mađara. Potvrđuju to dva njegova pisma upućena bliskom prijatelju dr. Dragojlu Kušlanu u Karlovac.⁴⁰

U to vrijeme Kovačević preko *Zore dalmatinske* (br. 16, 1848.) svojim sunarodnjacima upućuje značajni proglas "iz Gospicha, na 9. travnja 1848.", u kome poziva na ljubav, slogu i bratstvo:

"Slava ocu nebeskomu. Pozdrav bratji dalmatinskoj. Čast svim narodim. Ljubav, jedinstvo, bratinstvo. Okolnosti sadašnjih vrimenah izkazuju nam potrebu, da se i mi Hervati, i svi juxni Slavljani, iz ljubavi za drugog i iz ljubavi za naš narod i narodnost sloximo, i svi jednako za našega milostivnoga cara i kralja Ferdinanda mislimo; koji će nami iz svoga miloserdnoga serca, po našim starim zakonima i po sadašnjim potribam, pravicu udiliti i naš narod na oni stupanj uzdignuti, na kojem su naši junački i slavni pradidi uzvišeni bili. Jedinstvo i pravo bratinstvo che nam onu ljubav, jakost i kripost, s kojom chemo

³⁸ Rukopis nastao 1845. označen je signaturom br. XVIII 163.

³⁹ *Polemike u hrvatskoj književnosti*: 649-658.

⁴⁰ Prvo pismo na njemačkome jeziku napisao je 29. travnja 1848. kao kapetan (Hauptmann) "in Zermanja in Likaner Regiment" (odaslano iz Gospića 4. svibnja), drugo, sasvim kratko, datirano iz Altenburga 7. kolovoza 1848. godine. R. Maixner, T. Jakić i I. Esih, »Korespondencija Dragojla Kušlana.«: 174-177.

našega miloserdnoga cara, naš narod i narodnost prama svakom inostranstvu obraniti mochi. Vrime je sada da svaka stara raspra, budi koja mu drago, zamukne, i da sada naš juxni slavljanski narod, kao i drugi narodi, za svoju budućnost misle i skerbe, koja se bez ljubavi, jedinstva i bratinstva koristno stignuti neche. Ljubimo našega cara, ljubimo mi nas sebe, i ljubimo se medju nami, jer je ljubav ono blago vozilo, koje vladaocim i narodim srichu prinaša. Svakojaki glasi od Dalmacie kroz Hervatsku i Slavonsku kraljevinu lete. Nemirni i nezadovoljni glasi, koje mi virovati ne moxemo, jere se ufamo da inostranstvo u Dalmaciji stolice nachi neche. Talianstvo je Dalmaciju saterlo, i malo da nije narod i narodnost uništilo. Ne virujte Talijanim, oni su naši neprijatelji, i radi bi Slavljane opet guliti i gnjetiti kao i prija su jih gulili, pak njih gole i bose, gladne i xedne prama neprijatelju slati da se bore i Taliane brane, koji slabo junaštvo u persim goje, ali verlo sa slavljanskim junaštvom se rese. Pogledajmo na bili grad Sinj i na tverdju Klis. Jesu li Taliani oli Dalmatini iz turske šake obodvoje oteli? Pozdrav svoj bratji dalmatinskoj, i osobito mojim poznanicim, miloj bratji i rodoljubcem u Zadru, Kninu, Verljiki, Sinju, Imotsku, Splitu, Omišu, Makru, Osopu, Dubrovniku, Kotaru, otoku Visu, Faru i Braču, pak bilom gradu Šibeniku.⁴¹

Kovačević se, pod klasičnim francuskim revolucionarnim geslom o slobodi, jednakosti i bratstvu, ponajprije zalaže za slogu Hrvata (potom i Južnih Slavena uopće), pouzdajući se, kao uvijek lojalan austrijski časnik, u vladarevu mudrost i razboritost. Poziva se na povijesna ustavna i državna prava (koja su dojučerašnji apsolutizmi gazili) i ističe suvremene zahtjeve (sadašnje potrebe) kao nerazdvojnu cjelinu, s ciljem da današnji naraštaji dođu do stupnja društvene i političke važnosti kakav su, vjeruje se, imali u davnoj prošlosti (*pradidi*). Nezadovoljan je, međutim, i uznemiren zbog prijetnje vanjskog upletanja u dalmatinske prilike, misleći pritom prvovrsno na *talianstvo* kome ne vjeruje zbog, kako sam veli, iskustava iz prošlosti.⁴²

Ostarjelom se kapetanu i gorljivom poborniku ilirizma otada, nažalost, izgubio svaki trag. Nije nam poznato kako je i gdje okončao svoj burni život. Tri pisma iz njegove rukopisne ostavštine, pohranjene danas u Arhivu HAZU u Zagrebu, donosimo u priložima ovome radu, prenoseći ih u izvornoj transkripciji.

⁴¹ Stijepo Obad, *Dalmacija revolucionarne 1848/49. godine*. Rijeka: ICR, 1987: 86-87.

⁴² Srećko Lipovčan, »Hrvatska "osamstočetrdesetosma" na stranicama "Zore dalmatinske"«, u: *Zora Dalmatinska (1844.-1849.): 150 obljetnica*, Zbornik. Zadar, 1995: 151-152.

Prilog 1.

Pismo F. M. Kovačevića Antunu Kaznačiću, *Ostavština obitelji
Kaznačić*, XV 21/A II 3, Arhiv HAZU)

U Splitu na 20 Aprila 1844.

Blagородni Gospodine!
Iskreni Rodoljube, i moj čestni Prijateljju

Nek se piše Kako hotje,
Što se piše nek je umno.
Rěči Gosp. Kaznačića

Oprostite da Vam s mojom Knjigom u Vašim mnogim poslima smetam, što nebi učinio, da nemislim brzo Dalmaciju ostaviti, iz Koje prie nego izadjem, želim Vas pozdraviti i mene Vašem Prijateljstvu preporučiti.

S velikom tugom sam u Novinama od nesrećnoga biča štijo, koji naš lěpi Dubrovnik i njegove vridne Pribivatelje ne srčno muči, a amo u Splitu dva púta tako svoju kripost izkazao jest, da se ovdí odavno nije tako jako očutilo.

Ufajmo se u Pomoć i miloserdnost velikoga Vladaoca, datje on brzo nami milost udjeliti, i ovoga biča od nas udaliti, da bi opet naši dragi Dubrovčani u miru i ljubavi Božjoj živiti mogli, što ja dragi Gospodine od srca želim, i zato onoga moćnoga Kralja svi Kralja molim, koji Svět vlada, Kraljestva diže pak njih u dubljinu pusti i pogubi.

Da je Vaša Gospa mnogo trpila, i sporadi nje i Vi, to se mogu predstaviti, i verlo bi se žalovao ako bi Vaše svim pravim Slavim drago zdravlje štetu namjerilo bilo, što ufam da nije dogodilo, poznavajući Vaše kripno Filozofičko mnjenje i probudeno Srce, komu je poznato da u najvećoj Nusdi mudraci vavjek neustrašeni Ljudi biti moraju, Koji s njihovom hrabrenosti i Junačtvu priplašenim Dušam s Rěčim i djelom kao pravi izgled služe. To sam ja Gospodine i na Vami opazio u onom času, kada smo skupa na prostoru onu lanjsku prvu trešnjú čuli. Želim daklem, da Vas ova moja Knjiga u dobrom zdravlju i miru nadje, i da Vi njega još mnogo Godina u veselju za Diku našega Roda uživati morete. Ja sam se zadržao prošastu Jesen u Dalmaciji s putovanjem tamo amo, pak sam bijo odlučio u Splitu zimovati, budući da u Zimi na Moru rado ne putujem. Ali evo sada lěpoga Pramaljetja i nikojih poslova što me u Mletke nama zovu, kamo medju 10 i 20 Maja ove godine hotitji moram, odkuda u Rěku idjem, tamo moje domaće Stvari ostaviti, pak u Zagreb potji mislim, gdi ću nikolike

Nedjelje pribivati, štogod kroz Hrvatsku pútovati, pak se u Rěku povratiti, kamo s Božjom pomoći zimovati hotju.

Ja sam Rěku za moje bivanje izabrao, jer leži medju Dalmaciom i Hrvatskom, i mislim tamo dragi Gospodine kakav posao uzeti, koji s Pomoći Nebeskom i nekoliko najbolji Dalmatinski i Hrvatski glava, za Diku i razsvjetljenje našega Roda obvršiti iskati hotju.

Narod se razsvjetljava kad se njemu u čudoredju, Blagomišljenju, Zemljodjelu - Poljnotežanju - bistri Nauk dade, pak izkaže, daje poštenje, Pokornost, ljubav medju sebi, Virnost i Radnja na polju naj prvo i najpotribnie za Božjim zakonom, jer brez dobroga Oranja, Kopanja, Sianja, Žetve i Sadje svakojakoga žita i Voća, pak drugih potribni Stvari, za Puka ni žitja ni sreće more biti.

A naše novo Knjižestvo válja se jos u ditinskoj Koljevki brez ufanja Povojke u kojim je zavijena izgubiti, ako se najumnih i najmudrich slavski Književnici u Skup metnu, i u društva jednu Novinu (:Dnevnik:) na svjetlost ne dadu, u kojoj se Narodu dobri Nauk davati mora.

Evo Vami daklem dragi Gospodine moje mnjenje i misljenje, koje ja držim da i Vami Srcu stoji, jere Vi mnogo bolje naše potrebe poznavate, nego ja, budući da ste Vi vavjek medju našim Pukom živili, a ja kao novak u ovim dvim godinama, nisam moga sve otajne stvari, koje medju našem Narodu leže poznati, i koje njega Kolju i razcipljivaju.

Za isto Vi mene morete pitati: Koje tebi kapetane dopustio, i tebe odredio da ti te najboljie slavske glave Kupiš, i da ti kao inostranac u slavskom Književstvu hotjes jedan Dnevnik na dan dati. Ja Gospodine na to pitanje odgovaram: mene je Božja milost, Rodoljubje i iskrena želja za dobro našega Otečestva odredila i silnim glasom pozvala da sada kad sam Oružje pustio, koje sam 30 godina pošteno za Boga, Cara i Otačbinu nosio, Pero uzmem, i s Perom u Družbu s pomoći nebeskoj i drugi rodoljubnim Ljudim za Otečestvo u Književstvu vojujem, Kako je Sveti Frane od kojega Ime nosim, za Božje Zakone vojevao, posle vojevanja s oružjem. Daklem dužnost moja jest sada, da Perom moga Roda branim, i ova dužnost mi je zapovidila i dopustila da ja najbolje slavske glave u skup zovem i prosim, da se sdruže i da našem pučkom Književstvu i drugim potribnim Djelam u pomoć skoče, i njihove umne Ruke za uzdignutje Naše sklope.

Da ja kao polu inostranac nasega Knjižestva, jedan Dnevnik hotju izdavati, to Gospodine poštenu nek Vami nebude čudo, jere moje izdavanje nije samo ono što ja pisati hotju nego je Skup dobri članaka svi mudraca Slavski,

koje ja u Društvu još nikoliki naše Gospode, progledati, naredjeti, pritisknuti (:dati:) pak pribrojiteljnim poslati mislim.

Ja znam Gospodine da bi Vi još mnogo Stvari pitati mogli, ali ja se ufam dabi svako Vaše pitanje kao pošteni Čovik od srca s onoj ljubavi i pravicom moga odgovoriti, koja je mene okripila da se na ove teške poslove metnem. Učinite mi tu veliku ljubav, i okrente Vaše tanko Uho kmeni još malo, i poslušajte kako ja te novine urediti mislio=sam.

1. Od Politike negovorise.
2. Od Književstva našeg sve: Krasnoslovstvo, Mudrorazložitvo, Pjesništvo, Istorija &.&c.
3. Blagoslovlje, čudoredje &.&.
4. Zemljodjelje, Blagomišljenje, Trgovanje, &.
5. Protresanie svakojaki naši i tudji Knjiga.
6. Metnu se svi Slavski i Talianski članki, najprija kao metnica, pak potom se prinese najkoristnie iz jednoga Jesika u drugog i očitujese u slidnjem broju.
7. Počimlju ove novine u Januaru 1845.

Dnevnika ovake vrsti ima u Beču, gdi se Němački, Talianski, Francuski, Latinski i Magyarski članki proglasivaju.

Da su ovo teški posli dragi Prijatelju, to se nemore otajati, ali od posla se čovjek ne mora prjeplašiti, jer koji se od posla straši on je malodušan i nevoljan, a kripnom Srcu i dobroj volji pod teškim poslima hrabrenost i Junačstvo se okripi i reste: tako mislim, i ufam se u pomoć Božju i u onu od umni Pomoćnika, da će ove novine ili Dnevnik cvjetati, resti, okripiti i dignuti se za Korist našega Roda. Nisam još Srca imao na Vas usarnuti i Vas za jedno veliko Blagodarje prositi, koji Vi kao poznati Rodoljub na Domovnom Oltaru požertvovati od svega Otečestva kroz moj glas moljeni jeste. To Blagodarje i žertva koju od moga Prijatelja prosim, stoji u darovanju svoga glasovitoga i svim slavim dragoga Imena, skojim ovoga moga dnevnika bi mnogo uresiti i u gizdat moga.

Ne pogubite mi ovo ufanje molim Vas za ljubav našega Roda i za ono prijateljstvo Koje ste Vi meni brez moje dostojnosti - od Vaše dobrote darovali, i Koje u mom Srcu neumoljivo ostaje. Za Pomoćnike - Sudelacih - imam veće Gosp. Majora Katalinića, Gosp. Carrara - Pop i Naucitelj - Gosp. Danilu Grubišića - Obadva Popa i Professori - Gospo: Petranovića - Spisatelja C.K. Pisnik kod Praeture u Visu - i Gos. Stazića.

Brojim još u Dalmaciji na Gospodina Nisiteo; Ivičevića i Popovića - iz Šibenika, Lieutnanta Preradovića, i Rukavinu, pak na nekoliko drugih Hrvata iz Rêke, Karlovca i Zagreba. Sovoj Pomoći i onoj od moga prijatelja Kaznačiću dragi Gospodine more se Srcno ovo djelo početi, i ufati da neće ni za Njemačkim, Talianskim ni za Francuskim Dnevnikom stati, nego s njihmam na svaki način se moći omjeriti i hrvati.

Pisao sam na Gos. Nikolajevića proseći ga da se i on sduži.

Izkazujući Vami moju hfalu za dobrotu koju ste meni u Dubrovniku učinili, pozdravljajući Vašu Gosparicu Kojoj Ruku ljubim, i Gospara Sina, prosim Vaše Gospodstvo za odgovor i Vaše pomilovanje moga pomolenja, tako ostajući Vaš: ljubeći Vas, imam čest i Srecu za podpisati se

Vas

ponizni Sluga i Priatelj
F.M. Kovacsevich kapetan
u miru sad jos u Splitu

Izvana: Al Pregiat.mo Signore il Signore Colend. Dottore in Legge de Kaznachich a Ragusa

(pečat - Spediato 21. apr.)

Prilog 2.

Pismo F. M. Kovačevića Antunu Kaznačiću, *Ostavština obitelji
Kaznačić*, XV 21/A II 4, Arhiv HAZU

Blagorodni Gospodine

Dragi Prijatelju

Budući se dobra prilika Kroz Gosp. Pretora Persića ukazala, nemogu nju odputiti, bez da Vami moju hvalu iznova za prijateljstvo ne izkažem, proseći Vaše gospodstvo da izvolite Gosp. župniku Nikolajeviću moj ponizni pozdrav izporučiti.

Gaj je tverdoglavni čověk, koga sam za njegovu neuljudnost dosta pogrozio, ali on Kaže: da se je predmetnuo nikad nikom na Knjige odgovoriti iz uzroka njemu poznati. To je Gospodine suproti svih običaja i navada Kod izobraženi naroda, što ja od Serca mrazim, i od svih uljudni mrazno biti mora, i biti hotje. Gaj nek gleda što radi!

Što se novoga Dnevnika tiče, mogu Vam na znanje dati, da sam putujući 34 najbolji pisatelja u vlaškom i slavskom Jeziku našao, koji su izvolili meni njihovo ime kao sudelaci darovati, i da sam već u Beč za dopušćenje izdavanja ovoga Dnevnika pisao, i da ovo dopušćenje svaki dan čekam.

Svim tim da vrême Vašoj dobroti nije dopustilo meni na moju iz Splita poslanu Knjigu odgovoriti, ja još vavěk ufam se, daćete i Vi izvoliti ovi dnevnik s Vašim imenom naresiti.

Priporučajući se ostajem

Vaš

ponizni sluga i prijatelj
F. M. Kovacsevich Capetan

U Rěki na 9 Ruina 1844.

Izvana dopisano rukom: Il Capitano Covacevich

Al Pregiatiss.mo Sig. il Sig. de Kaznačić

Dottore in legge &

= Ragusa

Prilog 3.

Pismo F. M. Kovačevića Ivanu Augustu Kaznačiću, *Ostavština obitelji
Kaznačić*, XV 21/A I 16, Arhiv HAZU

Iz Rčke na 25 Travnja 1845. (April)
Blagorodni Gospodine uredniče

Dragi prijatelju i rodoljube!

Protresanje je Kodnas počelo jedan zločesti značaj uzeti, i mislim da moj članak bi moga našem Književstvu Koristiti. Bez protresanja Književstva biti nemože, ali nije tako lako protresati kako nekoji misle, iz koga uzroka sam ovi članak pisao. Drugoje protresat, a drugo je psovati. Svi moramo želiti da se pogrěške protresaju, ali još više moramo našu želju uzdignuti, da se pisatelji medju sebi ne psuju i ne rugaju.

Želeći Vami srěću i zdravlje, prosim pozdravite mi Gospodu Batter=e i prijatelja Preradovića. Ako kući pišete, priporučite me Vašem milom Čači momu mnogo poštovanomu prijatelju

Vaš
ponizni
F. M. Kovacsevich Kapitan
m.p.

AN UNREALISED PROJECT OF A NATIONAL CROATIAN REVIVAL MAGAZINE IN RIJEKA

IRVIN LUKEŽIĆ

Summary

Franjo Mato Kovačević, captain of the Austrian Army and passionate adherent of the Illyrian movement, is among the neglected figures of the national Croatian revival. Born to nobility, he graduated from the cadet engineering school and served in various military capacities for 30 years. As a lieutenant on duty in Trento (Tirol), he authored a history of Turkey under the title *Der orientalische Paladin oder die Türken in der chinesischen Tartaraj und das Osmanische Reich seit der Entstehung bis zum Jahre 1827*, the manuscript of which is kept at the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb. He showed equal familiarity with geography, natural history, archeology and philology and published articles in *Gazetta di Zara*, *Danica ilirska*, *Zora dalmatinska*, *L'Eco del Litorale Ungarico* and other periodicals. In December of 1842, while living in Padua, he met Ivan Kukuljević. The following year he moved to Split, the town of his birth, where he soon joined the circle of local adherents of the revival movement. Towards the end of the year Kovačević embarked upon a journey through Dalmatia and began correspondence with Ljudevit Gaj in German. His itinerary included Dubrovnik, as is evidenced by an interesting account of the earthquake that had struck the city during his visit. In the spring of 1844 he resumed the journey, of which we learn from the correspondence with his Ragusan friend Antun Kaznačić. By the end of 1844, he settled in Rijeka where he worked on the idea of starting a magazine in Croatian and Italian - *Dnevnik od literature i zemljodjelanja*. The paper aimed to cover a variety of nonpolitical topics in literature, philosophy, ethics and economy. Special emphasis was to be on the critical reviews of foreign and Croatian literary production. Unfortunately, the magazine never saw the light due to insufficient subscription and no official licence. The appendix contains Kovačević's letters to Antun Kaznačić and his son, Ivan August Kaznačić.